

Dzieci czy osoby dorosłe, które nie mówią lub mają ograniczone możliwości komunikacji werbalnej, nie mogą wyrazić swoich myśli, uczuć, potrzeb; nie mogą podejmować samodzielnych decyzji. Często skazane są na zamknięcie w „czterech ścianach”, zepchnięte na margines grypy rówieśniczej / społeczeństwa, wyalienowane

Aby umożliwić tym osobom skuteczne porozumiewanie się, wprowadza się komunikację alternatywną i wspomagającą (AAC) Jest to grupa metod (narzędzi), pozwalających osobom niemówiącym lub mówiącym w ograniczonym stopniu porozumiewać się z otoczeniem. Polega na używaniu w komunikacji znaków opierających się na gestach, obrazach, symbolach, przedmiotach.

Poniższa publikacja zawiera najważniejsze informacje, przybliżające zagadnienie AAC.

Alternatywne i wspomagające metody komunikacji (ang. Augmentative and Alternative Communications – AAC)

Alternatywne metody komunikacji przeznaczone są dla osób, które nie nabyły umiejętności mówienia lub też ją straciły w wyniku defektów takich jak ubytki neurologiczne (stan po udarze mózgu, stan po urazie komunikacyjnym, np. uraz czaszkowo-mózgowy).

Wspomagająca komunikacja przeznaczona jest dla osób, których umiejętność mówienia nie zapewnia im skutecznego porozumiewania się z otoczeniem (np. mowa niewyraźna) lub nie wykształciły jeszcze umiejętności mowy, a wprowadzenie systemu komunikacji ma pomóc w jej rozwoju.

Wyróżnia się trzy grupy użytkowników AAC:

- Osoby z zaburzeniami ekspresji językowej – do tej grupy należą osoby, które rozumieją mowę innych, ale same nie mogą mówić. Tutaj celem AAC jest zapewnienie takiego sposobu porozumiewania się, który stałby się stałym sposobem ekspresji językowej.
- Osoby wymagające języka alternatywnego – w tej grupie znajdują się takie osoby, które mają poważne problemy z rozumieniem mowy. W tym przypadku komunikacja alternatywna jest podstawowym sposobem porozumiewania się. Celem AAC jest stworzenie możliwości nauki rozumienia i używania alternatywnego środka komunikacji bez potrzeby stosowania mowy werbalnej.
- Osoby wymagające wsparcia językowego – do tej grupy należą osoby, które posługują się mową werbalną, ale wyrazistość ich wypowiedzi jest mocno ograniczona – tutaj AAC ulepsza ekspresję językową.

Istnieje szereg alternatywnych i wspomagających metod komunikacji.

Dla każdego użytkownika dobiera się najodpowiedniejszą dla niego metodę w zależności od jego możliwości i ograniczeń, np.: osobom ze słabo rozwiniętą motorykę (np. z powodu mózgowego porażenia dziecięcego) nie poleca się języka migowego, ale łatwiejsze gesty Makatonu, lub systemy oparte na znakach graficznych; osobom z autyzmem, które mają często problemy z prakcją (zdolność wykonywania ruchów celowych) poleca się metodę ułatwionej komunikacji.

Wybór metody porozumiewania się zależy przede wszystkim od:

- możliwości fizycznych: sprawności ruchowej, manualnej, napięcia mięśniowego;
- możliwości wskazywania znaków, wykonywania gestów, stanu wzroku, słuchu;
- możliwości intelektualnych: pamięci, percepcji, myślenia, uwagi, funkcji symbolicznych;
- motywacji i emocji, inicjatywy i reakcji na bycie zrozumianym lub nie;

- środowiska dziecka: partnerzy w komunikowaniu się, rodzina, rówieśnicy, nauczyciele, terapeuci.
- celu wprowadzenia AAC (czy ma być metodą alternatywną czy jedynie wspomagającą komunikację).

Do przykładowych metod / systemów AAC zaliczyć można:

- systemy znaków manualnych: język migowy, Makaton, fonogesty;
- systemy znaków graficznych: PIC, PCS, Bliss, Rebus,
- metoda ułatwionej komunikacji: Makaton, MÓWiK
- systemy znaków przestrzenno dotykowych: klocki słowne Premacka, alfabet Lorma

Komunikacja z wykorzystaniem AAC może być wspomagana i niewspomagana.

O komunikacji wspomaganej mówimy wtedy, gdy osoba posługuje się w czasie komunikowania pomocami: tablicami, książkami lub komunikatorami zawierającymi znaki (np. z systemu PCS). Użytkownik AAC wybiera / wskazuje znak lub szereg znaków przekazując w ten sposób komunikat.

W komunikacji niewspomaganej ekspresja komunikatu nie wymaga fizycznych pomocy, a osoba samodzielnie produkuje znak (np. w języku migowym).

Pomoce stosowane w AAC można podzielić następująco:

- ze względu na poziom technicznego zaawansowania na pomoce proste, na niskim poziomie technologii – są to pomoce rozwojowe, sytuacyjne oraz osobiste, np. zestawy wydrukowanych na papierze znaków i przygotowanych do użycia: znaki na tablicach, znaki wydrukowane na papierze, zalaminowane i przyklejone na rzepę do dykty pokrytej wykładziną; obrazki umieszczone w wizytownikach;
- ze względu na funkcje i charakter wyróżniamy: pomoce rozwojowe i sytuacyjne – tablice wyboru; tablice uczestnictwa np. w zabawie, czy czynnościach rutynowych wykonywanych wspólnie z dorosłym; tablice kontekstowe; tablice tematyczne; tablice do nauki konwersacji, osobiste słowniki do komunikacji – np. tablica lub książka osobista;
- pomoce elektroniczne - komunikatory – są to pomoce odtwarzające nagrany wcześniej głos; na takich komunikatorach może być odtwarzany pojedynczy komunikat, sekwencje komunikatów albo zestawy komunikatów według zaplanowanych i wydrukowanych nakładek papierowych;
- pomoce wysokiej technologii – są to urządzenia komputerowe służące do porozumiewania się; mają one wbudowane oprogramowanie językowe, syntezytor mowy, najczęściej za ekranem dotykowym.

Określony system AAC można wprowadzać i stosować na jeden z trzech możliwych sposobów:

- jako stała metoda komunikacji – u dzieci, które nie mają szans lub szanse są niewielkie na rozwój zrozumiałej mowy - w wyniku dużych zaburzeń nadawania lub / i rozumienia mowy,
- jako czasowa metoda komunikacji – dla dzieci, które potrzebują motywacji do rozwijania komunikowania się, ale też dla dzieci, u których narasta frustracja z powodu braku możliwości wyrażenia swoich potrzeb czy myśli
- jako metoda specjalistycznej strategii uczenia się – dla dzieci z zaburzeniami mowy.

Czynniki warunkujące prawidłową komunikację z dzieckiem używającym AAC:

- motywowanie dziecka do rozmów przy użyciu pomocy do porozumiewania się,
- stwarzanie dziecku możliwości dokonywania wyborów,
- utrzymywanie z dzieckiem kontaktu wzrokowego, rozmawiamy twarzą w twarz używanie gestykulacji i ekspresji mimicznej w czasie rozmowy

- zwracanie uwagi na niewerbalne komunikaty dziecka: wzrok, gesty, mimikę
- prowadzenie konwersacji: zadajemy dziecku pytania, odpowiadamy na pytania zadawane przez dziecko,
- dawanie dziecku czasu na udzielenie odpowiedzi,
- zawsze czekamy na odpowiedź dziecka,
- nie używamy pytań zamkniętych, np. „Podobało ci się na zajęciach?”, ale przede wszystkim otwartych, w których dziecko ma możliwość wyboru, np. „Co chcesz jeść?”,
- nie ukrywajmy problemów ze zrozumieniem odpowiedzi dziecka „Czy mówisz, że chcesz bawić się?”
- pomagajmy dziecku osadzać jego komunikaty w czasie: „Mówisz o tym, co się wydarzyło?”; „Mówisz o tym co będzie się dziać?”
- zawsze pytajmy dziecko, czy skończyło już mówić.

Zalety stosowania AAC:

- dziecko lepiej rozumie świat i to, co do niego mówimy, dzięki temu czuje się bezpieczniej,
- dziecko dokonuje wyborów, dzięki temu jest niezależne i samodzielne,
- dziecko może wyrażać swoje prośby i potrzeby; być lepiej rozumianym przez inne osoby
- dziecko może rozmawiać nie tylko z najbliższymi, ale też np. ze swoim kolegą, terapeutą poszerza się w ten sposób krąg partnerów komunikacyjnych,
- dziecko rozwija się poznawczo – poznaje nowe rzeczy, zdobywa nowe informacje,
- dziecko może mówić nam o tym, co było lub o tym co będzie – może nam opowiedzieć o swoich przeżyciach, doświadczanych emocjach,
- dziecko może zadawać pytania,
- dziecko może aktywnie uczestniczyć w sytuacjach komunikacyjnych; nie pozostaje bierne,
- symbole AAC są idealnym sposobem na pokazanie dziecku, że jego sposób komunikacji „działa” i w ten sposób motywować dziecko do mówienia,
- symbole AAC są pomocne dla dzieci, które mówią słabo; pomagają w byciu rozumianym,
- symbole AAC wzmagają gotowość i motywację komunikacyjną,
- w sytuacji braku pojawienia się mowy, są one alternatywą dla komunikacji werbalnej.

Uwagi końcowe:

1. Wczesne podjęcie pracy nad rozwojem umiejętności komunikacyjnych jest bardzo ważne dla ogólnego funkcjonowania dziecka, stopniowego osiągnięcia autonomii, bycia komunikatorem i odbiorcą w interakcjach społecznych.
2. Stosowane w pracy nad rozwojem porozumiewania się dziecka niemówiącego systemy znaków powinny się charakteryzować łatwością demonstrowania i wykonywania znaków, czytelnością, możliwością tworzenia różnych kombinacji i łączenia znaków ułatwiających znaczenie przekazu. Wskazane jest korzystanie z wielu znaków i systemów.
3. W każdym wypadku należy poszukiwać indywidualnych sposobów w pokonywaniu bariery milczenia i niezrozumienia. Nawet najlepiej dostosowane sposoby porozumiewania się i różnorodne pomoce techniczne i elektroniczne nie są wystarczające bez wykorzystania bogactwa mowy ciała, osobistego leksykonu znaków przekazywanych przez dziecko oraz dostosowania partnerów do swoistego przekazu dziecka niemówiącego, poprzez cierpliwe słuchanie, patrzenie, odczuwanie w odpowiedniej przestrzeni psychologicznej. Im mniej zdolności mówienia posiada dana osoba, tym większe będzie jej zapotrzebowanie na komunikację wspomagającą. Oceny takiej można dokonać tylko w odniesieniu do konkretnej osoby po dokładnym poznaniu jej możliwości fizycznych i intelektualnych.

Wielu użytkowników AAC korzysta na co dzień z kombinacji różnych systemów porozumiewania się oraz różnych urządzeń technicznych. Każdy system ma użytkownikowi coś innego do zaoferowania.

4. Niezwykle ważną rolę w doborze słownictwa do pierwszych pomocy rozwojowych i sytuacyjnych, odgrywają rodzice / osoby z najbliższego otoczenia dziecka. Oni najlepiej wiedzą jak często dziecko komunikuje o potrzebach fizjologicznych, o zabawkach, o zabawie, o kolegach, o innych zajęciach, jak często prosi o pomoc.
5. Pamiętać należy, iż alternatywna / wspomagająca metoda komunikacji, którą wybierzemy na początku, nie będzie idealna na zawsze. Umiejętności, możliwości i preferencje dziecka będą się z czasem zmieniać.
Inne pomoce będą potrzebne dziecku, które przebywa jedynie w domu, inne będą potrzebne, kiedy dziecko zacznie chodzić do przedszkola, jeszcze inne, kiedy zacznie uczestniczyć w dodatkowych zajęciach, np. rehabilitacji, czy edukacji.

Opracowała: mgr Aneta Loranty-Pacek (surdotyflopedagog, logopeda PPP nr 1 w Gdyni)

Bibliografia:

- „Wprowadzenie do wspomagających i alternatywnych sposobów porozumiewania się” Stephen von Tetzchner i Harold Martinsen, Stowarzyszenie „Mówić bez słów”; Warszawa 2002 r.
- „Alternatywne i wspomagające metody komunikacji” pod. red. Jacka J. Błeszyńskiego, Impuls, Kraków 2008 r.
- „Alternatywne i wspomagające metody komunikacji (AAC) – skuteczne wykorzystanie dostępnych metod” J. Kwasiborska w: J. Porayski – Pomsta (red.), Diagnoza i terapia w logopedii, Warszawa 2008.
- Strony Internetowe [www: aac.pl](http://www.aac.pl), makaton.pl, piktogramy.prv.pl, [komunikacja alternatywna i wspomagająca - AAC ...centrum-neurorehabilitacji.pl](http://komunikacja.alternatywna.i.wspomagajaca-AAC...centrum-neurorehabilitacji.pl)